

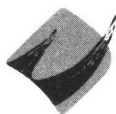
تاریخ اجتماعی معرفت

از گوتنبرگ تا دیدرو

پیتر برک

ترجمه

یاسر خوشنویس

نشر کردن

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.
نشر کرگدن: تهران، صندوق پستی ۱۷۱۶-۱۳۱۴۵
www.kargadanpub.com
telegram.me/kargadanpub
instagram.com/kargadan.pub

نشر کرگدن

مجموعه مطالعات علم و فناوری - ۳

دبیر مجموعه: حسین شیخ رضایی

تاریخ اجتماعی معرفت: از گوتنبرگ تا دیدرو

نویسنده: پیتر برگ

مترجم: یاسر خوشنویس

ویراستار: پریا عباسی

مدیر هنری: سحر ترهنده

ناظر چاپ: علی محمدپور

لیتوگرافی: نقش سبز

چاپ و صحافی: زعفران

شابک: ۹-۵۴-۶۴۲۰-۶۴۲۲-۹۷۸

چاپ اول: ۱۳۹۹

تیراژ: ۷۰۰ نسخه

قیمت: ۷۵۰۰۰ تومان

یادداشت دبیر مجموعه

«مطالعات علم و فناوری» نام قلمرویی میان‌رشته‌ای است که در زیر چتر آن رشته‌های گوناگونی فعالیت می‌کنند: تاریخ و فلسفه علم و فناوری؛ مطالعات علم، فناوری و جامعه؛ جامعه‌شناسی علم، فناوری و معرفت؛ سیاست‌گذاری علم و فناوری؛ مطالعات فمینیستی علم و فناوری؛ ارتباطات علم و فناوری و ... هدف از شکل‌گیری چنین قلمرویی در دوران جنگ سرد عمدتاً بررسی این موضوع بود که چگونه بافت، شرایط و ارزش‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و جنسیتی بر پژوهش‌های علمی و نوآوری‌های فناورانه اثر می‌گذارند و متقابلاً چگونه علم و فناوری این بافت، شرایط و ارزش‌ها را تغییر می‌دهند. به بیان دیگر، هدف از چنین مطالعاتی آن است که نقش علم و فناوری به عنوان پدیده‌هایی زمینه‌مند و بافت‌مند در بستر بزرگ‌تر پدیده‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بررسی شود. پیش‌فرض این دست مطالعات آن است که می‌توان تأثیر آنچه را سابقاً نسبت به علم و فناوری «بیرونی» تلقی می‌شد بر روش، محتوا و دستاوردهای این دو حوزه دید؛ هر چند میزان و نحوه این اثرگذاری و صورت‌بندی دقیق آن خود یکی از پرسش‌های اصلی این حوزه مطالعاتی است که پژوهشگران بر سر آن توافق ندارند.

پژوهش‌های دانشگاهی در قلمرو مطالعات علم و فناوری را می‌توان به دو دسته اصلی تقسیم کرد. یکی آنهایی که به ماهیت علم و فناوری و و رویه‌های عملی

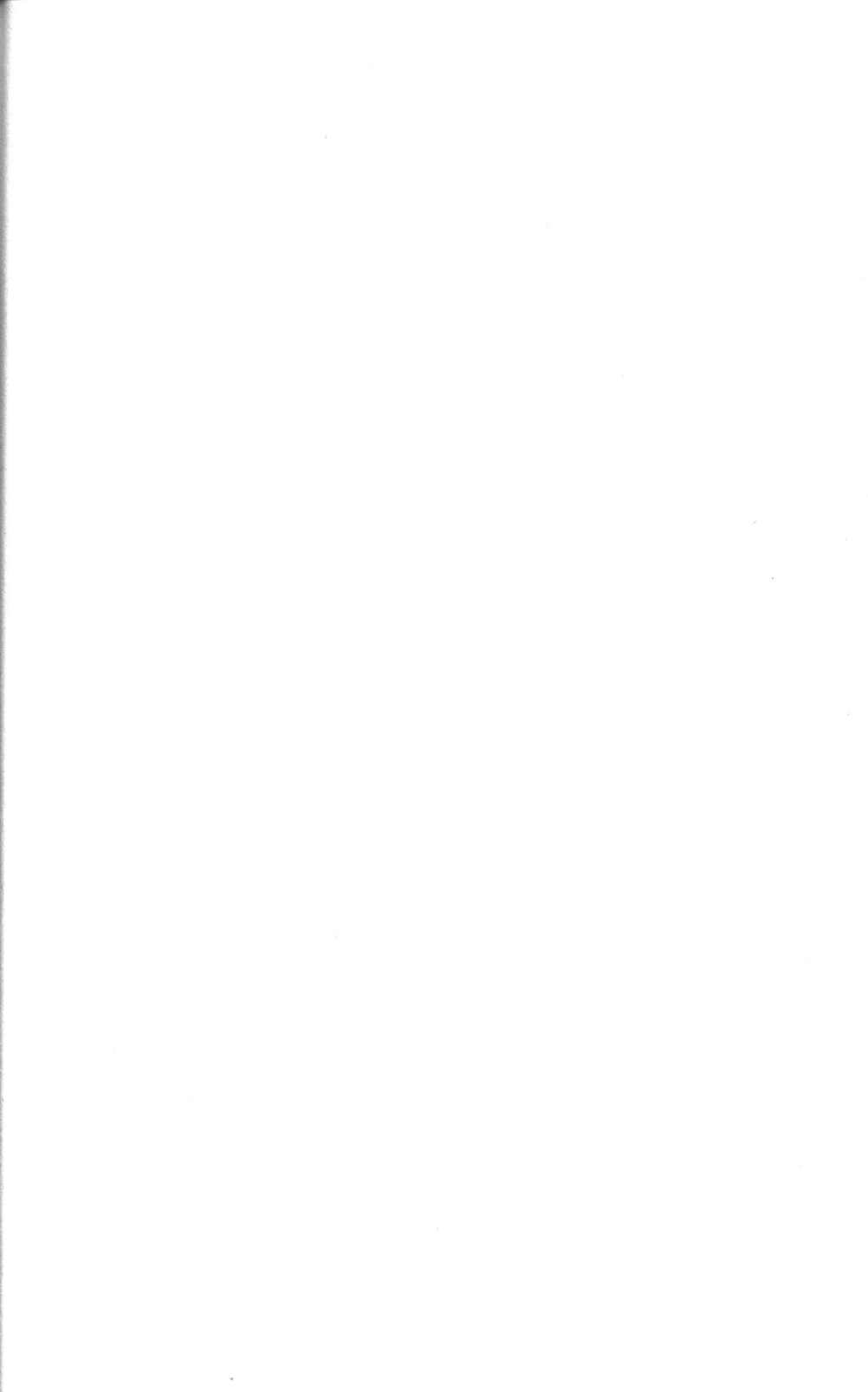
موجود در آنها می‌پردازند، و مثلاً پرسش‌هایی از این دست را پیش می‌کشند: چه چیز سبب می‌شود واقعیات علمی اعتبار یابند، چگونه رشته‌ها و شاخه‌های جدید در جهان علم ایجاد می‌شوند، آیا نسبت و ربطی میان علم و دین یا میان علم و جنسیت وجود دارد و ... دسته دوم پژوهش‌هایی است که موضوع اصلی آنها اثرگذاری علم و فناوری بر جامعه، کنترل و تسلط بر این دو حوزه و ریسک‌ها و خطراتی است که از ناحیه علم و فناوری به جامعه و ارزش‌های مدنی تحمیل می‌شود. در اینجا پرسش‌هایی از این دست مطرح است: دولت‌ها چگونه باید بودجه‌های مربوط به علم و فناوری را تخصیص کنند، در تصمیم‌گیری‌های علمی و فناورانه چه کسانی و چگونه باید مداخله کنند، متخصصان تا چه اندازه باید اطلاعات تخصصی مربوط به فناوری‌های جدید را در اختیار عموم قرار دهند و ...

ماهیت میان‌رشته‌ای این حوزه مطالعاتی، که اکنون در بسیاری از دانشگاه‌های جهان تدریس می‌شود، نشان می‌دهد که برخورداری از تخصص در رشته‌ای علمی برای داشتن دیدی درست در خصوص رابطه علم، فناوری و جامعه کافی نیست؛ و لازم است کسانی برای رویارویی عقلانی با بحران‌ها و منافع ناشی از علم و فناوری به دانشی فراتر از رشته‌های علمی مجهز باشند و از راه به‌کارگیری این دانش میان‌رشته‌ای بتوانند در چالش‌های پیش رو نقشی فعال ایفا کنند.

با توجه به قلت منابع موجود و با توجه به بی‌مهری بسیاری از دانشکده‌ها و رشته‌هایی که می‌توانند در این حوزه فعالیت کنند، بر آن شدیم در مجموعه «مطالعات علم و فناوری» آثاری اثرگذار، اعم از ترجمه و تألیف، در اختیار خوانندگان قرار دهیم تا از این راه درک و دانش عمومی، چه دانش شهروندان و چه دانش تصمیم‌گیران و سیاستگذاران، از این حوزه مطالعاتی افزایش یابد.

فهرست

- یادداشت مترجم ----- ۱
پیش‌گفتار و قدردانی ----- ۵
۱. جامعه‌شناسی‌ها و تاریخ‌های معرفت: سرآغاز بحث ----- ۷
۲. ادعای معرفت: طبقه‌تحصیل‌کرده‌اروپایی ----- ۳۳
۳. تثبیت معرفت: نهادهای قدیم و جدید ----- ۵۵
۴. جانمایی معرفت: مراکزها و پیرامون‌ها ----- ۸۵
۵. طبقه‌بندی معرفت: برنامه‌های درسی، کتابخانه‌ها و دائرةالمعارف‌ها ----- ۱۲۵
۶. کنترل معرفت: کلیساهای و دولت‌ها ----- ۱۷۳
۷. فروش معرفت: بازار و مطبوعات ----- ۲۱۹
۸. کسب معرفت: سهم خوانندگان ----- ۲۶۱
۹. اعتماد و بی‌اعتمادی به معرفت: قطعه پایانی ----- ۲۹۳
- کتاب‌شناسی ----- ۳۱۷
نمایه ----- ۳۵۳

یادداشت مترجم

پیتر برک مورخی نام‌آشنا در حوزه تاریخ اجتماعی و تاریخ فرهنگی است و برخی آثار مهم او به فارسی ترجمه شده است؛ مانند *اندیشه مونتینی* (۱۹۸۲)، *تاریخ و نظریه اجتماعی* (۱۹۹۱)، *انقلاب تاریخی فرانسه: مکتب آنال* ۱۹۲۹-۱۹۸۹ (۱۹۹۰)، *تاریخ اجتماعی رسانه‌ها: از گوتنبرگ تا اینترنت* (۲۰۰۲) به همراه ایسا بریگز و *تاریخ فرهنگی چیست؟* (۲۰۰۴). آثار برک دوره‌ای زمانی از نوزایی تا کنون و طیفی از موسیقی و فرهنگ عمومی تا دانش، و همچنین برخی آثار نظری درباره تاریخ‌نگاری را در بر می‌گیرد.

برک در کتاب حاضر به تحولات در معرفت بشری در قرن‌های شانزدهم تا هجدهم می‌پردازد که اصطلاحاً دوره مدرن آغازین خوانده می‌شود. آنچه در این میان اهمیت دارد آن است که مقصود از معرفت در اینجا علم در معنای فنی آن نیست و حتی آنچه امروزه صادق می‌دانیم نیز نیست. بنابراین در فصول مختلف کتاب به معرفت دولت‌های اروپایی درباره کشورهای دیگر و مردمشان، به معرفتی که از اشکال مختلف جاسوسی حاصل می‌شد و به معرفت درباره امور جادویی اشاره می‌شود. موضوع کتاب هر آن چیزی است که مردم در اروپای دوره مدرن آغازین معرفت به شمار می‌آوردند. اطلاع ما ایرانیان از این دوره نسبتاً محدود است. باین حال، در همین

دوره بود که جهان جدیدی که می‌شناسیم شروع به شکل گرفتن کرد. مجموعه وسیعی از نهادها (مانند بورس سهام)، مشاغل (مانند روزنامه‌نگاری)، قوانین (مانند قانون حق رونوشت‌برداری) و دانش‌ها (مانند آمار و اقتصاد) در این دوره پدید آمدند که راه را برای ظهور جهان مدرن، چه از نظر فکری، چه از نظر اجتماعی و چه از نظر صنعتی، گشودند. ما ایرانیان در زمانی که این تغییرات پدید می‌آمد، تقریباً به‌طور کامل از آنها بی‌اطلاع بودیم و تنها در اوایل قرن نوزدهم بود که متوجه شدیم تغییرات گسترده‌ای در اروپا روی داده است. اما از آن پس هم بیشتر متوجه ثمرات ملموس این تحولات از کشتی بخار و راه‌آهن تا دیوان‌سالاری مدرن و همچنین تغییرات پیاپی آنها بوده‌ایم و کمتر به این موضوع پرداخته‌ایم که چه تحولاتی در اروپا روی داد که این خروجی‌ها حاصل آن بود. تا هنگامی که در این باره چندان اطلاع و ارزیابی نداشته باشیم، موضع‌گیری ما دربارهٔ جهان مدرن، چه از جنس خواستن مشتاقانهٔ آن باشد چه از جنس روی‌گردانی از آن، نسنجیده و ساده‌انگارانه به نظر می‌رسد. به همین دلیل است که در سال‌های اخیر درگیر مطالعه دربارهٔ جهان مدرن آغازین بوده‌ام و پیش از این نیز کتاب انقلاب علمی نوشتهٔ استیون شپین را ترجمه کرده‌ام که نشر کرگدن آن را به چاپ رسانده است. کتاب حاضر را می‌توان تکمیل‌کنندهٔ اثر شپین در زمینهٔ معرفت در دورهٔ مدرن آغازین دانست.

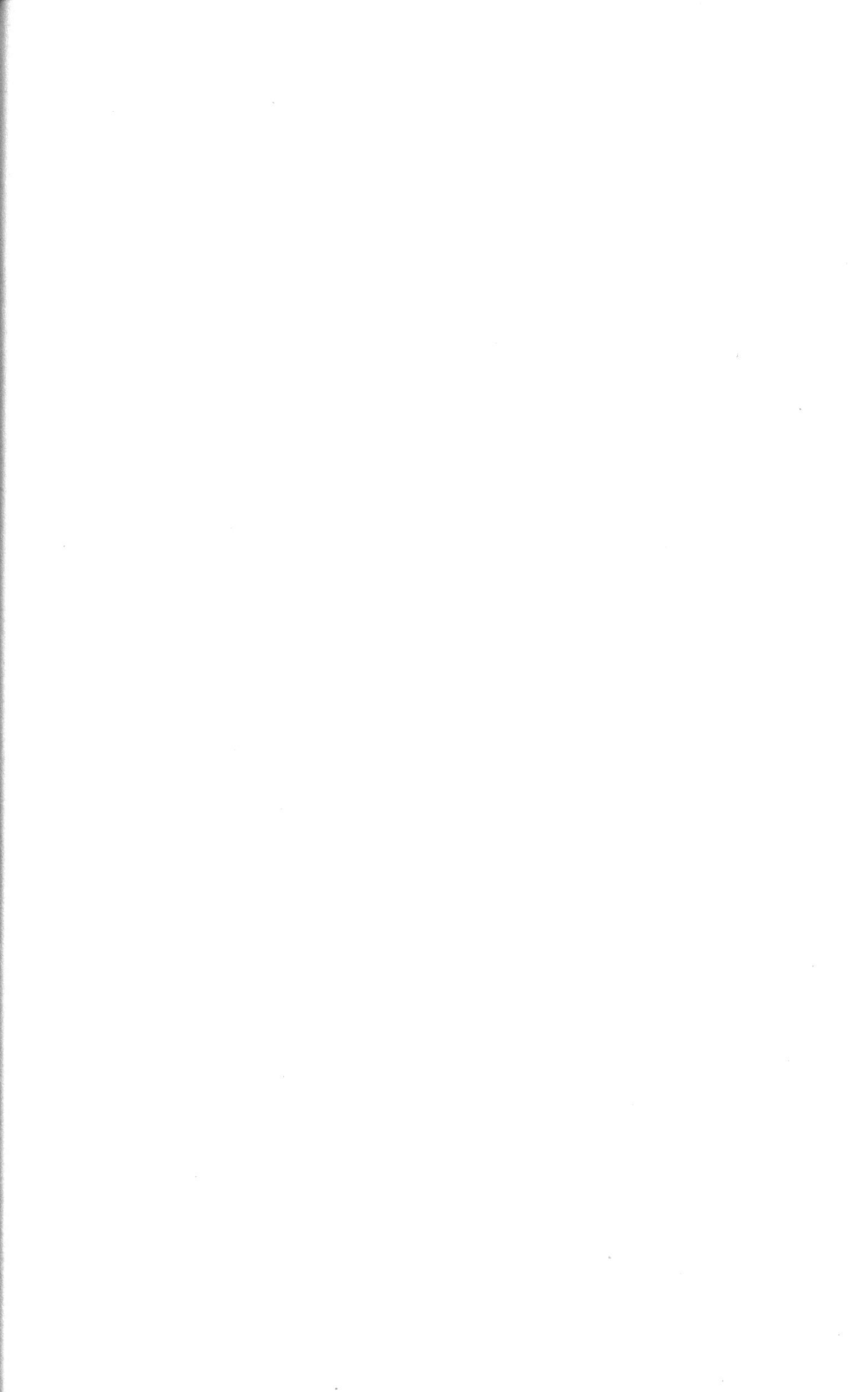
ذکر نکاتی دربارهٔ ترجمهٔ متن لازم به نظر می‌رسد. در متن کتاب با اصطلاحات و نام‌هایی مواجه می‌شویم که در قرن‌های هفدهم یا هجدهم رواج داشته‌اند، اما امروزه منسوخ شده‌اند. برای مثال، یکی از گروه‌های فکری کلیدی در سرتاسر کتاب *men of letters* هستند. از این عبارت برای اشاره به افرادی استفاده می‌شده که امروزه آنها را اهل علم، دانشور یا دانشمند می‌خوانیم. اما این عبارت امروزه در زبان انگلیسی به کار نمی‌رود. در ترجمهٔ چنین عباراتی از واژگانی استفاده کرده‌ام که طنینی نامرسوم یا

کهنه داشته باشند. برای مثال، عبارت یادشده به «اهل سواد» ترجمه شده است. تحول واژه‌ها یکی از موضوعات کلیدی کتاب است و برای آنکه این تحول بیشتر به چشم آید، هم معادل‌ها با توجه به این موضوع انتخاب شده‌اند و هم در صورت نیاز، واژه انگلیسی یا لاتین در متن کتاب آمده است. در برخی موارد، توضیحاتی نیز در پاورقی افزوده شده است. در کتاب، از بیش از هفتصد فرد نام برده شده است؛ از اهل سواد اروپای مدرن آغازین گرفته تا سیاستمداران و دریانوردان این دوره و تا دانشوران معاصری که به فلسفه، تاریخ یا جامعه‌شناسی علم و معرفت پرداخته‌اند. به هنگام نگارش فارسی این نام‌ها، سعی شده که ضبط فارسی تا حد امکان به شیوه تلفظ نام‌ها در زبان مادری افراد نزدیک باشد.

از دوست عزیزم روح‌الله هنرور که این کتاب را برای ترجمه پیشنهاد کرد، بسیار ممنون‌ام. همچنین، از اولیای نشر کرگدن برای فراهم کردن فرصت ترجمه این کتاب تشکر می‌کنم. چون همیشه از همسر مهربانم نوشین شاهنده برای بردباری‌اش و برای گفت‌وگوهایی که درباره این کتاب داشتیم قدردانی می‌کنم. امیدوارم این کتاب به همراه کتاب انقلاب علمی شیپین تا حدی به ما کمک کند دریابیم جهان قدیم چگونه از نظر فکری به جهان جدید بدل شد.

یاسر خوشنویس

اسفند ۱۳۹۷

پیش‌گفتار و قدردانی

این کتاب حاصل چهل سال مطالعه متون دوره مدرن آغازین و همچنین مطالعه منابع ثانویه است. با این حال، یادداشت‌ها و کتاب‌شناسی به آثار دانشوران معاصر محدود شده و تنها درون متن به منابع اصلی پرداخته شده است. اگرچه تمرکز این مطالعه بر ساختارها و روندهاست و نه بر افراد، پرداختن به چنین موضوعاتی بدون اشاره به صدها نام ناممکن است. تاریخ زندگی و مرگ و همچنین توصیفی کوتاه در مورد هر فردی که در متن به وی اشاره شده، در نمایه کتاب آمده است.

مطالعه‌ای که به صورت کتاب حاضر منتشر شده، نتیجه پروژه بلندمدتی است که به مجموعه‌ای از مقالات و همچنین سخنرانی‌ها و ارائه‌ها منجر شده است. این سخنرانی‌ها و ارائه‌ها در کمبریج، دلفی، لوون، لوند، آکسفورد، پکن، سائوپائولو و سنت پترزبورگ انجام شده‌اند. پس از مهیا شدن‌های بسیار، در نهایت این پروژه به نقطه اوج خود رسید و از من دعوت شد تا اولین مجموعه سخنرانی‌های فونهورف را در دانشگاه خرونینخن ارائه کنم. از دیک دی بوئر^۱ برای توجهش به من در خرونینخن و یادآوری اهمیت تغییرات در نظام معرفت در قرن‌های سیزدهم و چهاردهم بسیار ممنون‌ام.

1. Dick de Boer

همچنین از دانیل الکسندروف^۱، آلن بیکر^۲، موتی فاینگولد^۳، هلیل اینالکیک^۴، الن مک فارلین^۵، دیک پلس^۶، وادیم ولکوف^۷ و یای ویترا^۸ برای کمک‌های مختلفشان و از یوانا اینس^۹ برای اینکه اجازه داد مقاله کلاسیکش را دربارهٔ استفادهٔ دولت بریتانیا از اطلاعات - که البته هنوز منتشر نشده - بخوانم، تشکر می‌کنم.

افراد زیر در مورد پیش‌نویس‌های کتاب نظرات ارزشمندی دادند؛ از ایشان ممنون‌ام. کریس بیلی^{۱۰}، فرانسیسکو بتن‌کورت^{۱۱}، آن بلیر^{۱۲}، گرگوری بلو^{۱۳}، پاول کونرتون^{۱۴}، برندن دولی^{۱۵}، فلوریک اگموند^{۱۶}، خوزه ماریا گونزالس گارسیا^{۱۷}، جان هدلی^{۱۸}، مایکل هانترا^{۱۹}، نیل کنی^{۲۰}، کریستل لین^{۲۱}، پیتر میسون^{۲۲}، مارک فیلیپس^{۲۳}، جان تامپسون^{۲۴} و ژانگ زیلیان^{۲۵}. همسر ماریا لوسیا^{۲۶} کل متن را خواند و برخی پرسش‌های نامرسوم اما مفید مطرح کرد و همچنین اصلاحاتی پیشنهاد داد. این کتاب را به او تقدیم می‌کنم.

1. Daniel Alexandrov
4. Halil Inalcik
7. Vadim Volkoff
10. Chris Bayly
13. Gregory Blue
16. Florike Egmond
18. John Headley
21. Christel Lane
24. John Thompson

2. Alan Baker
5. Alan Macfarlane
8. Jay Winter
11. Francisco Bethencourt
14. Paul Connerton
17. José Maria González Garcia
19. Michael Hunter
22. Peter Mason
25. Zhang Zilian

3. Moti Feingold
6. Dick Pels
9. Joanna Innes
12. Ann Blair
15. Brendan Dooley
20. Neil Kenny
23. Mark Phillips
26. Maria Lucia